

САНЪАТҲОИ БАДЕЙ ДАР АМСОЛ ВА ҲИКАМИ «ҶАМҲАРАТУ-Л-АМСОЛ»-И АБЎҲИЛОЛ АЛ-АСКАРИЙ

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ МАСТЕРСТВО В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ «ДЖАМХАРАТ АЛЬ-АМСАЛЬ» АБУХИЛЯЛЯ АЛЬ-АСКАРИ

LITERARY FIGURES IN THE ARABIC PROVERBS OF “JAMHARAT AL-AMTHAL” OF ABUHILAL AL-ASKARI

Максудов Умед Олимович

доктор филологических наук, доцент кафедры теории перевода английского языка, Университет мировых языков Узбекистана

Аннотация. «Джамхарат аль-амсаль» Абухилияля аль-Аскари имеет большое научное значение как достоверный и авторитетный источник по изучению арабских пословиц и поговорок.

В данной статье показано высокое мастерство Абухилияля аль-Аскари с использованием художественного мастерства в сборнике «Джамхарат аль-амсаль».

Ключевые слова: арабская литература, пословицы, поговорки, Абухилияль аль-Аскари, «Джамхарат аль-амсаль», художественное мастерство, анализы.

Abstract. “Jamharat al-Amthal” of Abuhilal al-Askari is a great scientific importance as an authentic and authoritative source for the studies of the Arabic Proverbs and Sayings.

In this article it is shown the high literary talent of Abuhilal al-Askari on using the literary figures in “Jamharat al-Amthal”

Keywords: Arabic Literature, proverbs, sayings, Abuhilal al-Askari, “Jamharat al-amthal”, literary figures, analyzes.

Корбасти санъатҳои бадеӣ дар амсол ва ҳиками арабӣ аз сӯи адибон ва шоирони араб бо мақсади ороиш ва муассир гаштани сухан амалӣ мешавад.

Амсол ва ҳикам аз ҷумлаи маъмултарин жанри фолклор ба ҳисоб рафта, маҳсули зинаи баланди тафаккури бадеӣ ва ҳаёти маънавии халқ мебошад. Афкори бикр, ғояҳои олию мӯҷаз, ғасоҳати сухан, маонии амиқи ҳаётӣ, вусъату жарғои андеша, дурандешии файласуфона, ҳулосаву ҷамъбаст, ҳикматпарастӣ, саҳли мумтанеъ ва ғ. аз ҷумлаи хусусиятҳои амсол ва ҳикам аст.

Абӯҳилол ал-Аскарӣ дар «Ҷамҳарату-л-амсол» аз санъатҳои бадеӣ моҳирона ва фаровон истифода бурда, таъбу ҳунари баланди эҷодкорӣ худро ба намоиш гузоштааст.

Донишмандони араб санъатҳои бадеиро ғасоҳату балоғати калом ва асолати зебӣ гуфтаанд. Асоси сухани бадеиро санъатҳои маънавӣ ва лафзӣ ташкил дода, аз ҷумла ташбеҳ, маҷоз, истиора, киноя, таҷнис, иштиқоқ, тарсеъ, талмех, таҷоҳули ориф, ихом, тарсеъ, тавсиф, тақсим, мусачҷаъ, тақрир ва луғз аз рукнҳои умдаи санъатҳои бадеӣ маҳсуб мешаванд.

Бо така ба андешаи бадеънигорон санъати ташбеҳ монанд кардани чизе ба чизи дигар аст (1, 62). Яъне, адиб барои тасвир кардани чизе, ягон хусусияти онро ба чизи дигар монанд мекунад. Санъати ташбеҳ барои равшан ва зебо ифода намудани ягон лавҳаи бадеъ хизмат мекунад.

Ташбеҳи мутлақ, ки ташбеҳи сареҳ низ мегӯянд, соддатарин навъи он аст, ки бо адот меояд:

إِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ لَسِحْرًا (1, 13).

Тарҷума:

Дар ҳақиқат баён - сеҳр аст.

Аз тарҷумаи зарбулмасали боло равшан мегардад, ки суҳанҳои зебову дилчасп ва тарзи баён касро сеҳру ҷоду мекунад. Адиб қайд мекунад, ки вожаи «سِحْر» дурӯғро ба ҳақиқат монанд кардааст. Калимаи «الْبَيِّنَات» ба маънои суҳанҳои мӯҷаз, ибораҳои пурмӯҳтавову зебо, нишонрас, ҷозибанок ва мукамал қорбурд шудааст. Яъне, муаллиф каломи зебову нерӯи суҳанро ба сеҳр ташбеҳ додааст. Каломи мавзуну суҳани бамавқеъ чун сеҳр таъсирбахш аст. Илова бар ин, дар зарбулмасали зерин «الْبَيِّنَات» (баён) ба «سِحْر» (сеҳр) ташбеҳ шуда, ҳарфи «ل» ба ҳайси адоти ташбеҳ истифода шудааст, ки онро ташбеҳи қушода мегӯянд. Ё худ ин навъи ташбеҳро адабиётшиносон ташбеҳи ақлӣ низ номидаанд.

Зарбулмасали ҳалқии «*Суҳани ширин морро аз хонааш берун меорад*» дар байни тоҷикон роиҷ буда, муодили зарбулмасали боло аст.

Тазод ва муқобала. Яке аз пуртаъсиртарин воситаҳои тасвири бадеъ ҳамоно муқобил гузоштани ду фикр ба ҳамдигар аст ва ё бо таъбири дигар гӯем, сифат ва ҳислатҳои ду кас ва ё ду ҷизро ба таври муқоиса ба ҳам муқобил гузоштан аст, ки санъати тазод ва муқобила меноманд:

إِنَّ فِي الشَّرِّ خِيَارًا (1, 67).

Яъне:

Дар ҳар амали бад - некиҳо пинҳон аст.

Дар масали боло калимаи «الشَّر» (бад) акси «خِيَارًا» (некиҳо) омадааст. Яъне, санъати тазод ва муқобала истифода шудааст, зеро қорбурди вожаҳои неку бад далели он аст.

Муқоиса шавад:

Поёни шаби сияҳ сафед аст.

Аз паи ҳар шом субҳе ҳаст.

Оқибати торикӣ рӯшноист.

Ҳар ғамеро шодӣ дар пеш аст.

Аз паи ҳар ғиря охир ханда.

Маҷоз ва киноя воситаҳои баёни муҳайял ҳастанд ва дар бадеияти зарбулмасал саҳми бузург доранд. Агар калима ё калом илова ба маънии аслии худ маънои дигаре низ дошта бошад, онро киноя меноманд (2, 90). Муаллиф барои тақвияти даъвоаш аз зиндагии иҷтимоӣ, таҷриба ва амалияи ҳаёти шахсӣ мисол меорад, ки ирсоли масал ё тамсил номида мешавад. Мисол:

إِنَّ الْبُعَاثَ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ (1, 197)

Тарҷума:

Ҳақиқатан паррандаи назарнорас дар диёрамон ба мисли уқоб мегардад.

Вожаи «البُعَاثُ» (паррандагони назарнорас) ба маънои хеш наомада, балки киноя ба инсон аст. Ҳикмати зарбулмасали зерин ин аст, ки шахс баъди заъфу нотавонӣ пурзӯру тавоно мегардад. Яъне, дар кишвари мо инсонии оддӣ пас аз фурсати муайян чун уқоб баландмартабаву баландпарвоз мегардад.

Дар зарбулмасали минбаъд се санъат истифода шудааст. Яке аз пуртаъсиртарин воситаҳои бадеӣ муқобил гузоштани ду фикр аст, ки онро санъати тазод ва муқобала меноманд (1, 99). Такроран овардани калима ё таркиbero дар шеър ё наср санъати тақрир мегӯянд (2, 162).

الْحَدِيدُ بِالْحَدِيدِ يُفْلَحُ (1, 345)

Тарҷума: Оҳанро бо оҳан меқубанд.

Калимаи «الْحَدِيدُ» (оҳан) ду маротиба тақрор шудааст, ки он хусусияти санъати тақрир аст. Ин ҷо санъати киноя низ истифода шуда, зарбулмасал кинояомез гуфта шудааст. Ин қабил зарбулмасалҳо дар адабиёти тоҷик низ дида мешавад:

Хунро бо хун мешӯянд.

Хунокиро хуноқӣ мебурад.

Санъати тазод ва муқобила бори дигар дар зарбулмасали поён моҳирона истифода шудааст:

إن في الحسن شقوة (1, 66).

Тарҷума:

Дар ҳар амали нек бадиҳо пинҳон аст.

Дар ин зарбуласал вожаи «الحسن» (хуб, нек) бар калимаи «شقوة» муқобил гузошта шудааст. Ба ин маънӣ, зарбулмасалҳои зерин миёни тоҷикон серистеъмоланд:

Аз паи ҳар нӯше неше.

Аз паи ҳар шодӣ бувад ғам.

Аз паи ҳар сур бувад ғам.

Дар зарбулмасали баъдӣ бори дигар санъати истиора истифода шудааст.

بِعْتُ جَارِي وَلَمْ أَبْغِ دَارِي (1, 219).

Яъне:

Ҳамсояамро фурӯхтам, аммо хонаамро не.

Дар мисоли боло ибораи «لَمْ أَبْغِ دَارِي» (Хонаамро нафурӯхтам) кинояи наздик буда, аммо «بِعْتُ جَارِي» (ҳамсоаамро фурӯхтам) ба маънии дур аст. Зеро зеҳни шунаванда аввал ба маънии наздик, сониян ба маънии дур меравад. Байни тоҷикон ин қабил зарбулмасалҳо роиҷ аст:

Хона нахару ҳамсоя хар.

Хона интиҳоб мақуну ҳамсоя интиҳоб кун.

Истиора аз ташбеҳ мӯҷаз ва барҷастатар буда, дар ифодаи эҳсосот ва тасвири ягон лавҳаи ҳаёт ва табиат беҳтарин воситаи бадеӣ мебошад.

التَّجَارِبُ لَيْسَتْ لَهَا نِهَايَةٌ، وَالْمَرْءُ مِنْهَا فِي زِيَادَةٍ (1, 278)

Тарҷума:

Таҷрибаи ҳаётӣ охир надорад, шахс ҳамеша инкишоф меёбад.

Дар масали боло исми истиорашаванда зикр нагардида, ба ҷои он сифат, ҳулқ, ҳислат ва аломат ба соҳибистиора равона аст. Дар ибораи «التَّجَارِبُ لَيْسَتْ لَهَا

«نَهَايَةً» - (Таҷрибаи ҳаётӣ охир надорад) вожаи «التَّجَارِبُ» (таҷрибаи ҳаётӣ) сифати шахс буда, «الْمَرْءُ» (мард, шахс) ба ӯ равона шудааст.

Муодилҳои тоҷикӣ:

Хонед, хонед боз хонед!

Аз гаҳвора то гӯр илм омӯз!

Аз донишманд мапурс, аз корафтода пурс.

Гоҳе нависанда дар тасвир ва ситоиши чизе аз ҳадди табиӣ мебарояд, онро калонтар ва ё хурдтар тасвир намуда, дар таъриф ба болотарин нуқта мерасонад ё пасттарин дараҷа мефарорад, ки онро муболиға меноманд (2, 92).

(1, 293). أَثْقَلَ مِنَ الزَّوَاقِي

Нохуштар аз овози хурӯс.

Овози хурӯс «الزَّوَاقِي» бо калимаи «أَثْقَلَ مِنْ» (хохуштар) муболиға шудааст. Муҳаммад ибни Қудома ном шахсе ба фаҳми маънии ин зарбулмасал нарасида, аз ал-Фаро ном шахсе мепурсад. Аммо он шахс ба суоли ӯ посух намегардонад ва ногаҳон яке аз ҳамсӯҳбатон қайд мекунад, ки арабҳо одатан шабона сӯҳбат мекунанд ва ҳангоме ки хурӯс садо мебарорад, овози ӯ писанд намеояд. Зеро онҳо намехоҳанд сӯҳбатро қатъ намоянд.

Муқоиса шавад:

Аз тарс дилкаф шудан.

Аз ҷон безор шудан.

«Ҷамҳарату-л-амсол»-и Абӯҳилол ал-Аскарӣ аз зарбулмасалу мақол, панду ҳикмат ва қиссаҳои ибратомез бой буда, ба тариқи санъатҳои бадеӣ тасвир шудаанд.

(1, 301). جَاوَزَ مَلَكًا أَوْ بَحْرًا

Яъне:

Ё шоҳро ё ба баҳр ҳамсоя бош.

Калимаҳои «مَلَكًا» (шоҳ) ва «بَحْرًا» (баҳр) аз ҷиҳати маъно аз ҳам дур буда, аммо дар зардулмасали мавриди назар калимоти мазкур дар як маънӣ корбаст шудаанд. Ин ҷо санъати ихом хуб истифода шуда, барои пардапӯш ва афзудани латофати каломи бадеӣ корбурд шудааст (1, 169).

Санъати тасвия ба як савияи баробар овардан аст. Ин навъи ташбеҳро муздаваҷ ва муставӣ ҳам гуфтаанд. Дар мисоли зерин санъати тасвия хуб истифода шудааст:

(1, 351). الحليم مطية الجهول

Тарҷума:

Шаҳси ҳалим шунавандаи ҷоҳилон аст.

Дар зарбулмасали зерин вожаи «الحليم» (шаҳси ҳалим) бо «الجهول» (ҷоҳилон) мусовӣ аст. Гӯяндаи зарбулмасал шаҳси ҳалимро ба шаҳси нодон монанд кардааст. Миёни тоҷикон зарбулмасалҳои зерин роиҷанд:

Душмани доно беҳ аз дӯсти нодон.

Девона гурез, ки маст омад.

Одами суст аз ҷаннат маҳрум мондааст.

Душмани доно, ки паи ҷон бувад.

Беҳтар аз он дӯст, ки нодон бувад.

Аз дӯстони нодон, душмани доно бех.

Дар зарбулмасали поён санъати тазод ва муқобала ҷой дорад:

الحقُّ أَبْلَجُ وَالْبَاطِلُ لَجَلَجُ (1, 364).

Яъне:

Ҳақиқат равшан аст, аммо дурӯғ торик.

Ибораҳои «الحقُّ أَبْلَجُ» (ҳақиқат равшан аст) ва «الْبَاطِلُ لَجَلَجُ» (дурӯғ торик аст) ба ҳам зид гузошта шуда, тавассути санъати тазод ва муқобала тасвир шудааст. Муодили тоҷикӣ:

Ростро завол нест.

Ҳақиқат ҳамеша рӯи об барояд.

Дурӯғ бефурӯғ аст.

Дурӯғ пой надорад.

Дурӯғ ризкро мебарад.

Санъати киноя дар зарбулмасали поён хуб корбаст шудааст:

قولهم إياكم وخضراء الدمن (1, 17).

Гуфтаанд: қунғуз болои гули зебо нишинад.

Муаллиф зарбулмасали болоро чунин шарҳ додааст: «Қас набояд ба ашёи зоҳиран зебо ё зани зебо дил бандад, зеро ҳар чизи зоҳиран зебо, метавонад ботинан нохуш бошад» (1, 17). Ибораи «خضراء الدمن» (қунғузи болонишин) киноя аз чизи зебову ботинан нохуш аст. Муодили тоҷикӣ:

Дар зоҳир меш, дар ботин гург.

Дар сар шапка, дар дил салла.

Зоҳир аз шайху ботин аз шайтон.

Зи рӯи забон меҳрубонӣ кунад,

Вале кинаҳои ниҳонӣ кунад.

Санъати тазод ва муқобила дар мисоли поён хуб корбаст шудааст:

قولهم أفرط فأسقط (1, 19).

Тарҷума:

Гуфтаанд: бисёр сухан гуфт, пас зиёд бехуда гуфт.

Ин ҷо вожаҳои «أفرط» ва «أسقط» ба ҳам зид гузошта шудаанд. Яъне, бисёр сухангӯй ба бехудагӯй муқобил гузошта шудааст. Зарбулмасалҳои тоҷикӣ:

Аввал андеша, баъд гуфтор.

Хомӯшӣ аз каломӣ бехуда бех.

Аввал фикр, он гаҳ амал.

Аввал андеша в-он гаҳе гуфтор.

Пойбаст омадаасту пас девор.

Агар сухан зар аст, сукут гавҳар аст.

Агар гуфтан сим аст, хомӯшӣ зар аст.

Даҳони баста ҳазор тилло.

Зарбулмасал тавассути санъати киноя хуб тасвир шудааст:

قولهم إذا سمعت بسرى القين فإنه مصبح (1, 23).

Яъне:

Гуфтаанд: агар оҳангар нақлафро бишнавад, пас ҳолаш равшан гардад.

Зарбулмасал барои ашхосе гуфта шудааст, ки эшон ба дурӯғгӯй ва ё садоқат миёни мардум шинохта шудаанд. Вожаи «القين» (оҳангар) ба шахси фиребгар киноя шудааст. Муодили тоҷикӣ:

Дурӯғгӯ агарчӣ гувоҳии рост диҳад, напазиранд.

Дурӯғ одамиро кунад бевиқор,

Дурӯғ одамиро кунад шармсор.

(1, 205). قولهم برح الخفاء

Яъне:

Гуфтаанд: пӯшида гузошт.

Ин ҷо калимаи «الخفاء» ба маънии сир (асрор) омадааст. Адиб шарҳ медиҳад, ки сирро ҳарчанд махфӣ ниғаҳ дорем, аммо он рӯзе фош мешавад. Аз гуфтаҳои боло чунин хулоса ҳосил мешавад, ки санъати ихом моҳирона корбурд шудааст.

(1, 207). قولهم البلاء موكل بالمنطق

Тарҷума:

Гуфтаанд: бало ба сари инсон аз ҷабри сухан аст.

Дар мисоли боло вожаи «المنطق» (мантиқ, сухан) ба «البلاء» (бало) ташбеҳ шудааст, яъне санъати ташбеҳи киноя истифода шудааст. Илова бар ин, адоти ташбеҳ корбурд нашудааст. Муодили тоҷикӣ:

Заҳми тир бар тан асту заҳми сухан бар ҷон.

Заҳри ҷӯб мебарояд, заҳри забон намебарояд.

Аз заҳми забон заҳми табар беҳ.

(1, 211). قولهم برق الخلب

Яъне:

Гуфтаанд: раъду барқи равшан.

Дар зарбулмасали боло ҳадафи асосӣ киноя аст. Зарбулмасал бо мақсади пичинг гуфта шуда, хабари бардурӯғ, сухани беасос ва амали бенатича ба назар мерасад. Муодили тоҷикӣ:

Абри беборон.

Олими беамал мисли занбӯри беасал.

Чормағзи пуч.

Беди бемева.

(1, 215). قولهم بيتي يبخل لا أنا

Тарҷума:

Гуфтаанд: хонаам бахилӣ мекунад, на ман.

Дар мисоли боло санъатҳои тазод ва истиора хуб истифода шудааст. Вожаи «بيتى» (хонаам) ба «أنا» (ман) муқобил гузошта шудааст. Аммо аз сӯи дигар санъати истиора низ моҳирона истифода гардида, ибораи «بيتى يبخل» (хонаам бахилӣ мекунад) киноя ба соҳибистиора аст. Ҳикмати зарбулмасал ин аст, ки шахси бахил ҳарчанд бо бахилӣ машҳур аст, аммо ӯ ин хислати худро эътироф намекунад.

(1, 215). قولهم بالساعد تبطش الكف

Тарҷума:

Гуфтаанд: дастро каф боз медорад.

Масали мавриди назарро адиб чунин шарҳ медиҳад: «Шахси нотавон бо мақсади кӯмак ба орзуи кудрат ва тавоноӣ ғарқ мешавад, аммо омиле ўро аз ин амали нек боз медорад» (1, 215). Ин ҷо калимаҳои «ساعد» (даст, китф) ва «الكف» (каф) ба ҳам муқобил гузошта шуда, вожаи «ساعد» киноя аз тавоноӣ ва «الكف» аз нотавонӣ аст. Яъне, санъатҳои тазод ва киноя истифода шудаанд.

Муодили тоҷикӣ:

Чашиам бинову дастам кӯтоҳ.

Ҳамин тариқ, зарбулмасалу мақолҳои арабӣ ҳанӯз аз замонҳои, ки меъёри хаттӣ ва қонуни қавоиди назму наср вучуд надошт, арзи ҳастӣ доштанд ва мардум ҳамчун маншаи иттилоъ ва гуфтугӯ аз онҳо истифода мебарданд. Қадимтарин зарбулмасалу мақолҳо, ки маъноӣ аслии худро гум накардаанд, то ҳол мавриди истифода буда, тавассути беҳтарин санъатҳои бадеӣ тасвир шудаанд.

Нақши санъатҳои бадеӣ дар хушоҳангиву пурмӯҳтавоӣ ва ҷозибанокии зарбулмасал ва мақол хеле муҳим аст. Ва санъатҳои мухталифи дар боло таҳқиқшуда гувоҳи онанд, ки ағлаби зарбулмасалу мақолҳои арабӣ дорои чунин хусусияти баланди бадеӣ ҳастанд. Санъатҳои, ки мавриди тадқиқи баррасии мо буданд, ҳукми қатрае аз баҳро доранд, зеро санъатҳои дигари маънавию лафзӣ дар «Чамҳарату-л-амсол» фаровон истифода шудааст. Саҳми санъатҳои бадеӣ дар ифодаи мазмуну ғояи зарбулмасалу мақолҳои «Чамҳарату-л-амсол»-и Абӯҳилол ал-Аскарӣ назаррас ва намоён аст.

Пайнавишт:

1. Абӯҳилол-ал-Аскарӣ. Чамҳарату-л-амсол. Бо кӯшиши Муҳаммад Абулфазли Иброҳим ва Абдулмачид Қатомиш. - Қоҳира: Дору-л-маориф, 1964. – 486 с.
2. Тӯрақул Зехнӣ. Санъати суҳан. - Душанбе: Адиб, 2007. - 400 с.
3. Худои Шарифов. Балоғат ва суҳанварӣ. Душанбе: Ирфон, 2002. - 278 с.